

MOLIYAVIY BARQARORLIKNI TA'MINLASHDA MAKROPRUDENSIAL TARTIBGA SOLISH: TIZIMLI RISKLAR VA GLOBAL INQIROZLAR SABOQLARI

Qo'ldashev Rovshanjon Rasulovich

O'zbekiston Respublikasi

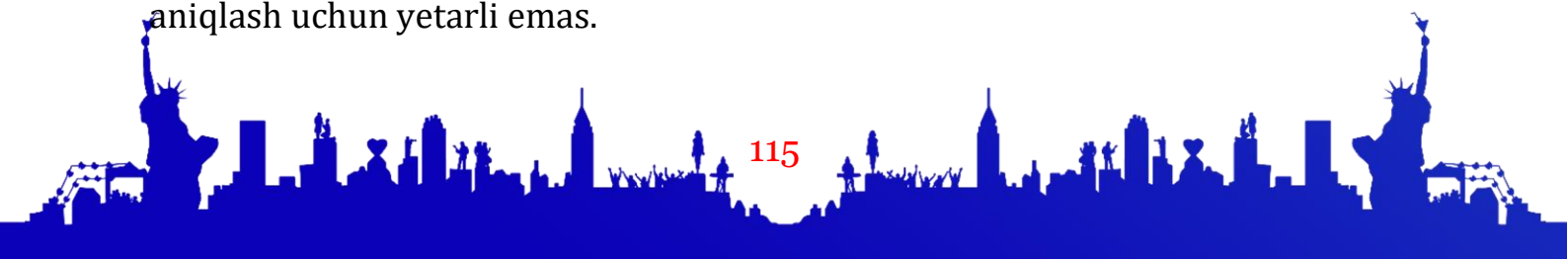
Bank-moliya akademiyasi magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.22702567>

Moliyaviy tizimning barqaror faoliyat yuritishi iqtisodiy o'sish, investitsion faollik va aholi farovonligini ta'minlashning muhim shartlaridan biridir. Banklar va boshqa moliyaviy institutlar jamg'armalarni investitsiyalarga yo'naltirish, to'lovlarni amalga oshirish va iqtisodiyot subyektlari o'rtasida moliyaviy resurslarni qayta taqsimlash orqali real sektor faoliyatini qo'llab-quvvatlaydi. Biroq kreditlashning haddan tashqari tez o'sishi, yuqori leverage, aktivlar narxining keskin oshishi, qisqa muddatli moliyalashtirishga ortiqcha bog'liqlik va moliyaviy institutlar o'rtasidagi kuchli o'zaro aloqalar tizimli risklarni yuzaga keltirishi mumkin. Shu sababli zamonaviy moliyaviy siyosatda alohida bankning barqarorligini nazorat qilish bilan bir qatorda butun moliya tizimida risklarning to'planishini oldindan aniqlash masalasi alohida ahamiyat kasb etmoqda.

2007–2009-yillardagi global moliyaviy inqiroz moliyaviy tartibga solish tizimining mavjud yondashuvlaridagi qator kamchiliklarni yaqqol namoyon etdi. Inqirozdan avval ayrim moliyaviy institutlar prudensial talablarni bajargan bo'lsa-da, tizim miqyosida ipoteka kreditlari, murakkab moliyaviy instrumentlar, yuqori qarzдорlik va qisqa muddatli moliyalashtirish bilan bog'liq zaifliklar to'planib bordi. Aikman va hammualliflar tizimli leverage, mo'rt moliyalashtirish tuzilmalari va uy xo'jaliklari qarzдорligini cheklash uchun kontrtsiklik kapital buferi, moliyalashtirish muddatini uzaytirish va yuqori qarz yukiga ega kreditlarni cheklash kabi vositalarni birgalikda qo'llash zarurligini ko'rsatadi. Bu tajriba mikroprudensial nazoratning o'zi moliyaviy barqarorlikni to'liq kafolatlay olmasligini tasdiqladi.

Tizimli risk deganda moliyaviy tizimning muhim qismida yuzaga kelgan buzilishning boshqa institutlar, moliya bozorlari va real iqtisodiyotga tarqalishi natijasida moliyaviy xizmatlarning uzluksizligiga jiddiy zarar yetkazish ehtimoli tushuniladi. Tizimli riskning vaqt o'lchovi kredit va aktiv narxlari sikli davomida risklarning yig'ilishini ifodalasa, tarkibiy o'lchovi moliyaviy institutlarning o'zaro bog'liqligi, umumiy ekspozitsiyalari va tizimli ahamiyatini qamrab oladi. Shu sababli alohida bankning moliyaviy holatini baholash tizimdagi barcha xavflarni aniqlash uchun yetarli emas.

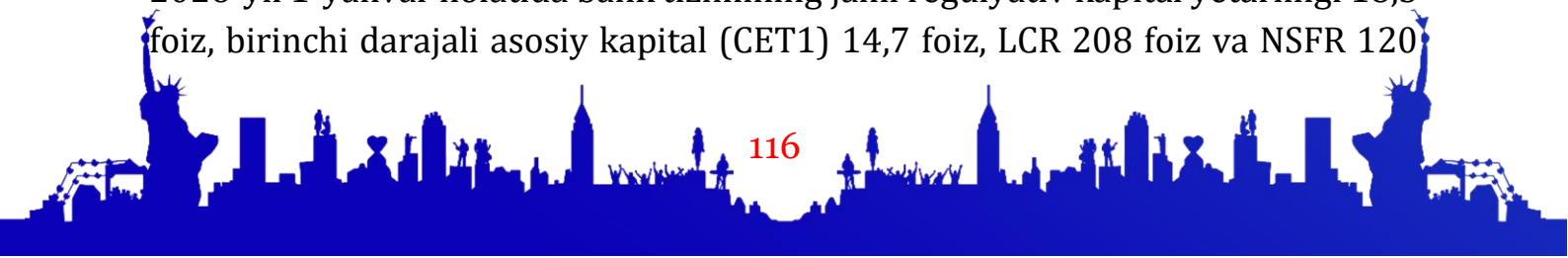
Makroprudensial tartibga solishning asosiy vazifasi moliyaviy tizimda risklarning ortiqcha to'planishini cheklash va moliyaviy shoklarning real iqtisodiyotga tarqalish ko'lamini kamaytirishdan iborat. Mikroprudensial nazorat individual moliya institutining xavfsizligi va to'lovga qobiliyatiga e'tibor qaratsa, makroprudensial yondashuv butun tizim barqarorligini nazarda tutadi. Galindo, Rojas-Suárez va del Valle likvidlik talablari, kontrtsiklik kapital talablari hamda kredit yo'qotishlari uchun dinamik zaxiralash kabi vositalar tizim darajasidagi risklarni kamaytirishda muhim ekanligini ta'kidlaydi.

Moliyaviy tartibga solish samaradorligi faqat normativlarning mavjudligi bilan emas, balki ularning risklarni erta aniqlash, zararlarni yutish salohiyatini oshirish va inqiroz davrida muhim moliyaviy funksiyalar uzluksizligini ta'minlash qobiliyati bilan baholanishi kerak. Kapitalni konservatsiya qilish va kontrtsiklik kapital buferlari iqtisodiy o'sish davrida qo'shimcha kapital zaxirasini shakllantirish imkonini beradi. Likvidlikni qoplash koeffitsiyenti (LCR) qisqa muddatli likvidlik shoklariga, sof barqaror moliyalashtirish koeffitsiyenti (NSFR) esa uzoqroq muddatdagi funding risklariga chidamlilikni oshirishga qaratilgan. DSTI va LTV kabi qarz oluvchiga asoslangan vositalar uy xo'jaliklari qarz yukining haddan tashqari ortishini cheklashda qo'llaniladi.

Global inqirozning yana bir muhim sabog'i moliyaviy nazoratning risklar rivojlanishidan ortda qolmasligi zarurligidir. Zamorski va Lee bank nazoratidagi kamchiliklar, riskka asoslangan nazoratning yetarli emasligi va banklarning risk-menejment tizimlaridagi zaifliklar inqirozning chuqurlashishiga xizmat qilganini qayd etadi. Shu bois zamonaviy nazorat tizimida stress-testlar, erta ogohlantirish indikatorlari, konsentratsiya riskini baholash va tizimli ahamiyatga ega institutlarga qo'shimcha talablar qo'yish muhim ahamiyatga ega.

Post-inqiroz davrida Basel III doirasida kapitalning sifati va miqdoriga, leverage hamda likvidlikka nisbatan talablar kuchaytirildi. Tadqiqotlar yuqoriroq kapital va likvidlik zaxiralari banklarning tashqi shoklarni yutish imkoniyatini yaxshilashini ko'rsatadi. Shu bilan birga, tartibga solishning qat'iyli moliyaviy vositachilikning samaradorligini asossiz cheklab qo'ymasligi lozim. Optimal yondashuv risk darajasiga mutanosib, oldindan belgilangan va iqtisodiy siklga moslashuvchan tartibga solish mexanizmlarini shakllantirishdan iborat.

O'zbekistonda ham makroprudensial siyosat moliyaviy barqarorlikni ta'minlashning muhim yo'nalishiga aylanmoqda. O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining 2025-yil bo'yicha Moliyaviy barqarorlik hisobotiga ko'ra, 2026-yil 1-yanvar holatida bank tizimining jami regulyativ kapital yetarliligi 18,3 foiz, birinchi darajali asosiy kapital (CET1) 14,7 foiz, LCR 208 foiz va NSFR 120

foizni tashkil etgan. Muammoli kreditlar ulushi esa 3 foizgacha pasaygan. Ushbu ko'rsatkichlar bank tizimida kapital va likvidlik zaxiralari mavjudligini ko'rsatadi, biroq stress-testlar noqulay makroiqtisodiy sharoitlarda kapital ko'rsatkichlariga bosim yuzaga kelishi mumkinligini ham ko'rsatadi.

1-jadval

O'zbekiston bank tizimining ayrim moliyaviy barqarorlik ko'rsatkichlari, 2026-yil 1-yanvar holatiga

Ko'rsatkich	Qiymat	Mazmuni
Jami regulativ kapital yetarliligi	18,3%	Kapitalning risklarni qoplash salohiyati
CET1	14,7%	Yuqori sifatli asosiy kapital darajasi
LCR	208%	Qisqa muddatli likvidlikka chidamlilik
NSFR	120%	Barqaror moliyalashtirish darajasi
NPL	3,0%	Muammoli kreditlarning jami kreditlardagi ulushi

Manba: O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining 2025-yil uchun Moliyaviy barqarorlik hisoboti ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tuzilgan.

Jadvaldagi ma'lumotlar kapital va likvidlik ko'rsatkichlarining joriy darajasi bank tizimiga ehtimoliy zararlarni yutish uchun muayyan xavfsizlik zaxirasini berayotganini ko'rsatadi. Biroq moliyaviy barqarorlikni faqat yuqori normativ ko'rsatkichlar bilan baholash yetarli emas. Kredit portfelining sektorlar bo'yicha konsentratsiyasi, qarz oluvchilarning qarz yuki, valyuta va foiz risklari, tashqi moliyaviy sharoitlar hamda operatsion va kiberxavflar muntazam kuzatilishi kerak. Ayniqsa, kredit bozorining ayrim segmentlarida tez o'sish kuzatilganda, tizimli risk hali muammoli kreditlar ko'rsatkichida namoyon bo'lmasdan oldin shakllanishi mumkin.

O'zbekiston sharoitida makroprudensial tartibga solish samaradorligini oshirish uchun bir necha yo'nalishga e'tibor qaratish maqsadga muvofiq. Avvalo, kredit-to-YAIM tafovuti, aktivlar narxi, qarzдорlik, valyuta nomutanosibligi va sektorlar bo'yicha kredit konsentratsiyasini birlashtiruvchi erta ogohlantirish tizimini rivojlantirish zarur. Ikkinchidan, stress-test natijalarini kapital rejalashtirish va nazorat intensivligini belgilash bilan yanada kuchli bog'lash lozim. Uchinchidan, banklar, kredit byurolari va nobank kreditorlari

ma'lumotlarini integratsiyalash qarz oluvchilarning umumiy qarz yukini aniqroq baholash imkonini beradi.

Bundan tashqari, zamonaviy moliyaviy tizimda risklarning bir qismi bank sektoridan nobank moliyaviy vositachilik va kapital bozorlariga siljishi mumkin. Pessoa va Rochman rivojlanayotgan bozorlarda funding likvidligi, collateral qiymati va bozor leverage kabi omillar global shoklarning uzatilishini kuchaytirishini ta'kidlaydi [6]. Shuning uchun tartibga solish perimetri faqat banklar bilan cheklanmasdan, tizimli ahamiyat kasb etishi mumkin bo'lgan moliyaviy faoliyat turlarini ham qamrab olishi kerak.

Umuman olganda, og'ir moliyaviy inqirozlar tajribasi tizimli riskni mutlaqo yo'q qilish mumkin emasligini, ammo uni erta aniqlash, cheklash va moliyaviy tizimning shoklarga chidamliligini oshirish mumkinligini ko'rsatadi. Samarali makroprudensial siyosat kapital va likvidlik zaxiralari, qarz oluvchiga asoslangan cheklovlar, stress-testlar, tizimli institutlar nazorati hamda sifatli ma'lumotlar infratuzilmasini o'zaro uyg'unlashtirishi lozim. O'zbekistonda mavjud prudensial ko'rsatkichlar bank tizimining joriy barqarorligini ko'rsatayotgan bo'lsa-da, moliyaviy innovatsiyalar, kreditlash tarkibidagi o'zgarishlar va tashqi shoklar regulyatorlardan doimiy ravishda proaktiv yondashuvni talab qiladi. Shu sababli makroprudensial tartibga solishni riskka asoslangan, ma'lumotlarga tayanuvchi va iqtisodiy siklga moslashuvchan shaklda rivojlantirish moliyaviy barqarorlikning uzoq muddatli asoslaridan biri bo'lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Aikman D., Bridges J., Kashyap A., Siebert C. Would Macroprudential Regulation Have Prevented the Last Crisis? Journal of Economic Perspectives, 2018.
2. Galindo A.J., Rojas-Suárez L., del Valle M. Macroprudential Regulations in Andean Countries. 2013.
3. Zamorski M.J., Lee M. Enhancing Bank Supervision in Asia: Lessons Learned from the Financial Crisis. 2015.
4. Monadjemi M., Lodewijks J. Capital Adequacy and Liquidity of Global Financial Institutions: A Study of Reforms after the Great Recession. 2019.
5. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Financial Stability Report for 2025. Toshkent, 2026.
6. Pessoa G., Rochman R. Macro-Financial Blind Spots in Emerging Markets: Non-Bank Intermediation, Funding Liquidity, and the Persistence of Global Shock Transmission. International Journal of Financial Studies, 2026.

